

IV Edycja Listy Krajowej Programu UNESCO Pamięć Świata, Warszawa 10 czerwca 2021 r.

10 czerwca w Belwederze w Warszawie odbyło się uroczyste wręczenie certyfikatów wpisu na Listę Krajową Programu UNESCO Pamięć Świata w ramach 4. edycji tego przedsięwzięcia. Uhonorowanych zostało 15 bezcennych obiektów dziedzictwa dokumentacyjnego, przechowywanych w 12 instytucjach pamięci. Polska Lista Krajowa Programu Pamięć Świata zainicjowana została w 2014 r. Trafiają na nią najcenniejsze dokumenty i zbiory będące w posiadaniu różnych instytucji nie tylko w Polsce, ale też poza jej granicami, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego, historii i tradycji polskiej. W kolejnych trzech edycjach programu, zrealizowanych w latach 2014, 2016 i 2018, na Listę Krajową wpisano ogółem 43 obiekty. Znalazły się na niej m.in.: akt unii polsko-litewskiej w Krewie z 1385 r., Złoty Kodeks Gnieźnieński, Kronika Galla Anonima, Konstytucja 3 Maja, akta powstania styczniowego, rękopis *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza, memoriał Ignacego Jana Paderewskiego o odbudowie państwa polskiego czy też dokumenty dotyczące długiego procesu odzyskiwania niepodległości przez państwo polskie. Wśród uhonorowanych w ten sposób instytucji przechowujących ważne dziedzictwo dokumentacyjne znalazły się, poza archiwami państwowymi, biblioteki, muzea, instytucje kultury oraz organizacje i stowarzyszenia prowadzące działalność naukową lub społeczno-kulturalną, w tym instytucje polonijne.

Wśród dokumentów wpisanych na Listę w 4. edycji w 2021 r. znalazło się aż 6 obiektów o szczególnej randze i znaczeniu historycznym, przechowywanych w archiwach państwowych. Najstarszym z nich jest Przywilej Chełmiński z 1251 r. z zasobu Archiwum Państwowego w Toruniu. Wprowadzone wówczas prawo chełmińskie stanowiło wzorzec ustrojowy dla ponad 220 innych miast w Polsce, a nawet poza jej granicami (na Węgrzech). O jego wybitnie nowatorskim charakterze świadczyło m.in. przyznanie kobietom prawa dziedziczenia na równi z mężczyznami. Wyjątkowym świadectwem historii średniowiecznej jest zbiór 11 rotulusów z klasztoru Premonstratensów na Ołbinie, zachowany w zasobie Archiwum Państwowego we Wrocławiu. Najstarszy z nich pochodzi sprzed

ponad 750 lat, a najdłuższy (liczący 34 m długości) jest ewenementem na skalę europejską. Unikatowe pod względem formy dokumenty są źródłem wiedzy nie tylko do historii klasztoru, lecz także historii zwyczajów prawnych na ziemiach polskich, sądownictwa kościelnego oraz wczesnych dziejów notariatu publicznego. Równie istotne znaczenie dla historii państwa miał dokument króla Kazimierza Wielkiego wystawiony dla biskupa ormiańskiego Grzegorza we Lwowie w 1367 r., przechowywany obecnie w zasobie Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie. Stanowi on unikalne świadectwo trwającej ponad 750 lat obecności osadnictwa ormiańskiego w Polsce. Na Listę Krajową trafiła też wielkoformatowa, wielobarwna, wykonana ręcznie w 1636 r. przez znanego projektanta twierdz śląskich Andreea Hindenberga, Mapa Księstwa Pszczyńskiego z zasobu Archiwum Państwowego w Katowicach. Wybitne na skalę europejską dzieło kartograficzne o ogromnych walorach historycznych i poznawczych jest równocześnie świadectwem krzyżowania się na ziemi pszczyńskiej różnych wpływów europejskich, silnych zwłaszcza w czasie panowania dynastii Jagiellonów w Czechach, na Węgrzech i w Polsce. Z Archiwum Państwowego w Lublinie uhonorowane zostały dwie obszerne kolekcje źródeł: dokumenty Trybunału Koronnego Lubelskiego z okresu 1579–1811 oraz Archiwum Ordynacji Zamojskiej ze Zwierzynca z lat 1581–1944. Pierwsza z nich dokumentuje trwającą niemal trzy stulecia działalność Trybunału, będącego najwyższym sądem apelacyjnym dla szlachty w I Rzeczypospolitej, od momentu powstania tej instytucji pod koniec XVI w. aż do rozbiorów państwa polskiego. Z kolei Archiwum Ordynacji Zamojskiej to oryginalne, zachowane niemal kompletnie, prywatne archiwum gospodarcze rodu Zamoyskich powstałe w ciągu 400 lat jej istnienia. Należy do jednego z najlepiej zachowanych archiwów rodowych o ogromnej wartości poznawczej nie tylko do dziejów samego rodu, lecz także do życia politycznego, gospodarczego i społecznego.

Lista objęła również pomnikowe źródła historyczne z innych instytucji pamięci w Polsce, w tym: pergaminowy dokument króla Przemysła II z najstarszym wizerunkiem herbu państwa polskiego z 1295 r., Acta Tomicianiana, czyli tzw. Teki Górskiego – jeden z podstawowych zbiorów rękopisów do historii Polski i krajów sąsiednich w okresie odrodzenia, pięć egzemplarzy traktatów astronomicznych Jana Heweliusza, światowej sławy astronoma z Gdańska, tzw. Atlas Radziwiłłowski z 1781 r., dotyczący hrabstwa białskiego zarządzanego przez jeden z najpotężniejszych rodów ówczesnej Rzeczypospolitej. W obecnej edycji Listy Krajowej nie zabrakło materiałów dokumentujących artystyczną twórczość literacką oraz

muzyczną. Do tej grupy wyróżnionych obiektów należą: rękopisy utworów Fryderyka Chopina, autograf *Balladyny* Juliusza Słowackiego oraz rękopiśmienna spuścizna wieszczka przechowywana w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich, a także rękopis zbioru wierszy Krzysztofa Kamila Baczyńskiego *W żalu najczystszy* z 1942 r. Z Archiwum Polskiego Radia pochodzi wyjątkowa kolekcja dokumentów dźwiękowych z września 1939 r. nagranych w atakowanej przez wojska niemieckie Warszawie. Z pełną listą dokumentów uhonorowanych w obecnej edycji Listy Krajowej, jak i trzech poprzednich, można zapoznać się na stronie internetowej programu: pamiecpolski.archiwa.gov.pl.

Wszystkie wyróżnione w obecnej edycji obiekty były prezentowane na przygotowanej z tej okazji ekspozycji zatytułowanej: Pamięć Polski. IV Edycja Listy Krajowej Programu UNESCO Pamięć Świata. Była ona dostępna w centrum Warszawy przed budynkiem Kordegardy do końca czerwca 2021 r. Towarzyszył jej katalog, autorstwa kurator wystawy Anny Krochmal, zawierający poszerzone komentarze historyczne do poszczególnych dokumentów i kolekcji wraz z bogatym materiałem ilustracyjnym. W okresie od lipca do grudnia 2021 r. wystawa była ekspozowana w miastach, w których mają swoje siedziby uhonorowane wpisami instytucje.

Kolejne edycje Listy Krajowej Programu UNESCO Pamięć Świata oraz towarzyszący im program Pamięć Polski realizowany przez sieć archiwów państwowych to inicjatywy o ogromnym znaczeniu w skali kraju. Polska w szczególnie tragiczny sposób doświadczyła katastrofalnych strat dziedzictwa dokumentacyjnego, będących wynikiem wielu wydarzeń historycznych, w tym braku własnej państwowości od końca XVIII stulecia do 1918 r. czy dwóch wojen światowych. Przedsięwzięcia te pozwalają uświadomić szerokim kręgom społeczeństwa rangę i znaczenie zachowanych do obecnych czasów źródeł z naszej przeszłości dla kształtowania tożsamości narodowej. Równocześnie są doskonałą okazją do popularyzacji wiedzy o ważnych historycznie zbiorach dokumentów.

Anna Krochmal